

Проф. др Петар Милосављевић
Филозофски факултет Нови Сад

**РЕДАКЦИЈИ „НЕДЕЉНИКА“
О МЕМОРАНДУМУ
САНУ И ЊЕГОВОМ ИСТОРИЈСКОМ
ЗНАЧАЈУ**

У петак, 11. новембра 2016, послао сам имејлом новинарки Биљани Живковић предлог за унапред телефоном договорени интервју о проблемима везаним за *Меморандум*. Наслов интервјуа је *Меморандум САНУ и (само)преиспитивање*. Истог дана у *Недељнику* сам видео интервју са Зораном В. Поповићем *Кад би САНУ данас објавила неки нови Меморандум, прошла би исто као пре 30 година*. Ова два интервјуа се битно разликују.

Академик Зоран В. Поповић, потпредседник је Српске академије наука и уметности, задужен за природне науке и председник Националног савета за науку и технолошки развој. Из његовог интервјуа се види да му ништа не значи научна дисциплина о Србији, србистика. Стварност показује да та дисциплина не значи ни Академији. Ову дисциплину игнорише и Министарство за просвету, науку и технолошки развој Србије. Ње нема ни номинално у просветном и научном систему Србије.

За мене, као иницијатора Покрета за обнову србистике, слично као и за многе моје блискомишљенике, управо одстрањивање ове дисциплине из образовног и научног система у Србији, главни је узрок српским несрећама, онима које су иза нас, али и онима из којих не излазимо.

Добронамерни људи који воде Србију и српски народ учинили би најбоље ако би чули и позиве за обнову српске филолошке традиције и институционализацију србистике. Зато *Недељнику* шаљем овај интервју. Истовремено шаљем и моју најновију књигу *Срби и геноцид* која је у штампи и у којој се налазе многа потребна разјашњења.

Исте прилоге шаљем на ове адресе:

1. Председнику Српске академије наука и уметности Владимиру Костићу и потпредседнику Зорану В. Поповићу,
2. Младену Шарчевићу, министру просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије,
3. Директору БИА Републике Србије
4. Издавачима и рецензентима књиге *Срби и геноцид*.

Нови Сад, 14. новембар 2016. С поштовањем,
Петар Милосављевић

Проф. др Петар Милосављевић о *Меморандуму САНУ* и његовом историјском значају

„МЕМОРАНДУМ САНУ“ И (САМО)ПРЕИСПИТИВАЊЕ

Објављујући крајем септембра 2016, тачно после 30 година, документ познат под именом *Меморандум САНУ*, ревија Недељник суочила нас је са недавном прошлошћу, подстакла на сваковрсна преиспитивања.

Наш саговорник, новосадски универзитетски професор у пензији др Петар Милосављевић (1937), има дугачку животну причу и мноштво објављених књига. Иницијатор је Покрета за обнову србистике (Приштина 1997) и аутор књиге *Обнова српског националног програма* (2010). У штампи му је књига *Срби и геноцид* (2016).

Ових дана је узбуркана наша јавност због поновног објављивања Меморандума САНУ. Кака коментрицете значај и улогу Меморандума?

Теме које је *Меморандум* покретао тичале су се уређења државе, политичких, економских и социјалних односа у њој, положаја српског народа у тадашњој Југославији, а оне су превазилазиле моја знања и интересовања. Природно је зато било што се у дискусију око овог документа нисам укључивао. Али сам се савим јасно укључивао у дискусију око једног ранијег документа: пројекта који је средином седамдесетих година био пласиран на савезном нивоу под именом *Минимум заједништва у књижевности народа и народности Југославије*. По стратегији тога документа требало је српску књижевност разбити по границама република и покрајина. О том пројекту се месецима разговарало у Институту за југословенске књижевности и општу књижевност и на Филозофском факултету у Новом Саду током 1978. године. Тада сам био директор овог Института и успео сам, на Већу Факултета, да се не прихвати иницијатива да се на нашој Катедри уведу два нова предмета: Босанскохерцеговачка књижевност и Црногорска књижевност. Тада сачувани интегритет српске књижевности, бар у Србији, опстојава и данас. О том покушају говорио сам детаљније у интервјуу Милоша Јевтића са мном за емисију *Гост другог програма Радио Београда* који је делимично емитован у марту 1994. а у целини објављен у мојим књигама *Српски национални програм и српска књижевност* (1995) и *Српски филолошки програм* (2000).

Сада могу само да се присетим како сам објављивање *Меморандума* и јавну дискусију о њему доживео.

Доживео сам као догађај који сигнализира да се у Југославији нешто важно збива. А то што се збива сведочи да је стање у држави, друштву, институцијама лоше. Знао сам и лично неке од људи којима се приписивало ауторство овог документа. Они су се некад поносили својим учешћем у партизанском покрету. Већ од 60-тих година ситуација их је наводила да се према овом покрету све критичкије односе. *Меморандум* је мноштвом изнесених чињеница упозоравао да је и опстанак државе угрожен. Сам документ сам доживео као гест упозорења да Титова Југославија не може да опстане ако настави путем којим је (последњих деценија) кренула. Посебно су била речита и болна упозорења о стању српског народа у Хрватској, Босни и Херцеговини и на Косову и Метохији.

Верујем да ћемо овај догађај у целини боље разумети ако се подсетимо времена кад се десио. Данас је сигурно јасније него онда можемо да видимо да су у тадашњој Југославији на делу биле две основне тенденције. Прва, да се стање у Југославији поправи тако да она може да опстане. Друга је тенденција била да се Југославија разбије. Свака од тих тенденција тражила је савезнике у земљи и иностранству. Зна се која је тенденција превладала. Пет година после појаве *Меморандума* Југославија је била разбијена.

Како сте доживели разбијање Југославије?

Као и већина њених грађана, поготово Срба, доживео сам то као трагичан догађај. Интимно сам био за то да се Југославија поправи и да функционише онако како је било говорено у време мог детињства и ране младости: као земља равноправних грађана и народа, као земља братства и јединства. А кад је Југославија била разбијена, на мом Филозофском факултету у Новом Саду, слушао сам Танасија Младеновића, аутора песме из мојих ђачких читанки *Ноћ пред полазак 5. јула 1941.* године. Познати јавни радник тада је рекао: „Ми српски комунисти објективно смо издали свој народ. Иако то субјективно нисмо хтели...“ Више пута сам у својим текстовима цитирао овај Тасин исказ. Помињани аутори *Меморандума*, који се нису идентификовали, били су Тасини вршњаци: млади учесници покрета чији је вођа био друг Тито. Али у годинама пред разбијање Југославије они су схватили да није испало добро оно за шта су се борили. Пошто су дотле већ

деченијама играли важну улогу у јавности, хтели су, верујем, да ствар поправе, да учине да њихово ангажовање добије прави смисао. И сада верујем да је документ под именом *Меморандум САНУ* био израз те тежње.

- *Како гледате на чињеницу да су неки листови попут Недељника „Меморандум“ поново објавили?*

То је позитиван чин једног јавног гласила. После поновог објављивање текста *Меморандума* у ситуацији смо да се према њему више не односимо као према фантому већ као према историјском документу. Текст можемо слободно читати и анализирати. Ни онда га нисам доживљавао као чин српских националиста који су тежили разбијању Југославије.

Тачка гледишта са које су аутори *Меморандума* гледали на ситуацију у ондашњој Југославији лако се може идентификовати као српско становиште. *Српско становиште* - а тако се зове већ чувена књига универзитетског професора Мила Ломпара (2009, 2011) - у српској јавности више не наилази на осуду. Сасвим обратно - наилази на велико одобравање. Историјске околности су се промениле. Ја заступам србистичко становиште. Писао сам о томе у књизи *Филологија и геополитика* (2014) правећи јасну разлику између српског и србистичког становишта. Српско становиште може да има сваки Србин. Али србистичко становиште може да има филолог који објашњава друштвене феномене са позиције научне дисциплине, србистике.

Да ли ново објављивање „Меморандума“ омогућује да се боље схвате протекла збивања?

Не видим да је полемика до које је у Недељнику дошло после поновог објављивања *Меморандума* донела нека нова осветљења. Са разумевањем сам примио и нека реаговања у јавности која су овај гест доживљавали као на дирање у стару рану.

Па ипак, десио се и један битно нови помак у спознаји овог историјски важног догађаја. Учинио га је, три недеље касније, сам Недељник, објављујући на шест страна, текст Дарка Худелиста под насловом *Хрватска тајна служба прва открила Меморандум САНУ* (13. октобра 2016). Преиспитивање догађаја тиме је добило нови обрт.

Дарка Худелиста запамтио сам као истакнутог и коректног загребачког новинара још док је Југославија постојала. Ово је ваљда први његов текст који сам прочитао после скоро четврт

века. Тема текста је улога хрватске обавештајне службе у судбини овог документа. Али не од тренутка кад је САНУ 1985. формирала комисију за израду овог документа на челу са Антонијем Исаковићем, већ од тренутка кад је Добрица Ћосић „диктирао“ текст документа у викендици академика Јована Рашковића у Примоштену. Колико сам схватио, од тада је ова служба пратила везе Јована Рашковића са низом београдских интелектуалаца (помињу се Јован Ђорђевић, Михаило Марковић, Љубомир Тадић, Антоније Исаковић, Брана Црнчевић). Из Худелистовог текста стичемо утисак да се хрватска обавештајна служба према овом документу отпочетка односила као према непријатељском, да је имала увид ваљда у све његове верзије, вероватно и у ону која је објављена.

Из Худелистовог текста, такође, можемо да сазнамо да је хрватска обавештајна служба о „непријатељској“ активности српских академика упознала југословенску централу ове службе у Београду, што значи и централе других република. Све је рађено у духу праксе оних времена. Помиње се и удео појединих Срба из Хрватске, политичара и обавештајаца, у овом догађају. Надам се да нико из српских обавештајних структура не би имао разлога да примети да је нешто Србима, српским службама, рађено иза леђа. Па ипак, у Худелистовом тексту, има назнака и да је у српској обавештајној служби било неких резерви према наглашено негативном ставу о *Меморандуму*, њеним ауторима и самој Академији.

Ствар је у томе што је, све до Худелистовог текста, јавности пласирана једна прича о историјату *Меморандуму*. Бар онај део јавности, чији сам ја део, стицао је утисак да се случај са *Меморандумом* одвијао у сукобима србијанских (београдских) политичких структура какве су у то време представљале личности као што су Иван Стамболић и Драгиша Павловић, с једне стране, а са друге Слободан Милошевић, разуме се и њихове присталице. После Худелистовог текста, на ове догађаје може се гледати другачије. *Меморандуму* се приступало као проблему од југословенског значаја; у центар пажње обавештајних и политичких структура Југославије стављена је борба против српског национализма. Све се то дешавало само неколико година уочи слома Југославије. После Худелистовог текста већ поузданије можемо сматрати да су често помињани београдски актери били мање важни чиниоци у игри око опстанка државе. Из овог текста сазнајемо да је било и планова да се, ради спаса државе, похапсе и неки „националисти“. Наводе се чак и имена личности из свих југословенских

република које је требало похапсити. А какав је био смисао тих спискова схватићемо ако обратимо пажњу на једну од последњих реченица овог информативног текста која гласи: „Ако ви захтијевате да ми овдје, у Хрватској, хапсимо Туђмана, онда истодобно морате хапсити Ћосића“.

Бар за мене, а верујем и за многе друге, важно је откриће да је баш хрватска обавештајна служба у овим догађајима имала пресудан значај. Текст сведочи да је она од почетка рада на *Меморандуму* пришла овом подухвату као непријатељском и националистичком, као виду роварења српских националиста. А ти „националисти“ били су чланови највише српске националне институције, Српске академије наука и уметности. Бизаран је, на пример, податак да је Антоније Исаковић праћен због сумње да је повезан са француском обавештајном службом.

Могуће је, после овог открића, поставити питање: зашто се хрватска служба у овом случају толико много ангажовала? Стиче се утисак да је управо она, пред југословенском централом и свим службама тадашњих република и покрајина, могла да задобије и посебне поене због будности. Таквом будношћу она је србијанску обавештајну службу посебно могла да посрами. Јер је показивала да се, такорећи пред њеним носем, припремао један непријатељки документ. У таквој клими обавештајна служба Србије очигледно је добила задатак да посао обрачуна са српским националистима доведе до краја.

О односима хрватске и србијанске службе, али и о односима највиших политичких органа, говори један детаљ који Худелист наводи. Хрватска обавештајна служба је, у круговима југословенских обавештајаца, показала намеру да ће сама, и то у хрватским штампаним гласилима, објавити овај компромитантни документ. Та њена намера наишла је на очекивано реаговање србијанске обавештајне службе. Србијанска служба је, сведочи текст, предухитрила хрватску службу и прва објавила недотерани документ. Сасвим је свеједно којом се конкретном личношћу у том поступку послужила. Документ је тако објављен а да није честито верификован ни од аутора ни од институције која га је наручила. Србијанске обавештајне и политичке структуре су од тог тренутка биле доведене у ситуацију да предњаче у борби против српског национализма.

А кад се већ тако нешто десило, и непотписани аутори *Меморандума*, и Академија, настојали да се што мање „нацртавају“. Ако се такво понашање не може оправдати, може се разумети. Ко

је живео у Титовој Југославији, зна како су вршени обрачуни са имформбировцима, ђиласовцима, ранковићевцима, либералима. Машинерија је млела све пред собом. После појаве *Меморандума*, на тапету су се нашли и Академија, и академици, и онај део српске академске јавности који је имао критички однос према развоју догађаја у тадашњој Југославији. Не видим данас други смисао писања и објављивања хумореске *Војко и Савле* већ да се посвађају и искомпромитују и личности као што су академици Гојко Николиш и Павле Савић. А то су били најугледнији Срби из Титове околине у време партизанске борбе. До случаја са *Меморандумом* Српска академија уживала углед у народу. Од овог случаја она се нашла на удару. После тога Академија постоји, али са хипотеком. Није више кадра да обавља задатке који би се од ње могли очекивати.

Зашто би се тако понашале службе о којима пише Худелист?

Текст *Меморандума*, који је објављен пре тридесет година и сада, остао је исти. Али се променио контекст. Самим тиме променило се и значење документа.

На промену контекста утицали су важни историјски догађаји. Југославија је у међувремену разбијена; створена је самостална Хрватска, осамосталиле су се и друге републике. Верује се да се том процесу одлучујућу улога играла баш хрватска обавештајна служба.

Ако је ова служба озбиљно радила на осмостаљивању Хрватске, односно на разбијању Југославије, онда је она за тај чин морала припремати терен. Морала се озбиљно позабавити претпостављеном непријатељском силом, Србијом и Србима. У том процесу треба видети и њене активности око *Меморандума САНУ*. Да су припреме чињене озбиљно може се ишчитати и из Худелистовог текста, рецимо у делу где се спомиње веза Мике Шпиљака и Фрање Туђмана. Борећи се против српског национализма, ова обавештајна служба је отварала пут снагама које ће следити политички програм Павелићеве Независне Државе Хрватске. Знамо да је она у том науму успела. Не само да никакве Југославије више нема, већ се у земљи деценијама негованог братства и јединства десио крвави братоубилачки рат. Свеједно како била образложена, виђења лошег положаја српског народа из *Меморандума*, ускоро ће бити изложена историјској провери. Можемо само зажалити што та упозорења нису била озбиљније

схваћена. У нови рат Срби су ушли са рањеном Академијом, облаћеном и поцепаном елитом. Подсећам на једну изјаву са почетка 90-тих Драгана Недељковића, угледног интелектуалца, члана Европске академије наука: „Заказала је српска елита“. У светлу нових сазнања, морамо признати да је и ово заказивање српске елите било унапред припремљено.

Значи ли то да је Србима пораз унапред припремљен?

Истини се мора погледати у очи.

Из Худелистовог текста може се ишчитати једна важна чињеница. Србијанска обавештајна служба, у догађајима око *Меморандума*, била је у инфериорном положају у односу на одговарајућу хрватску службу. Не само да није била самостална, већ је стварно деловала као продужена рука туђе службе. Такав однос, очигледно негован у дугом периоду, имаће последице и по академике и по Академију, али и по србијанску академску заједницу, нарочито оног њеног дела који се бави националним наукама. Не само у збивањима око *Меморандума*, већ и у збивањима која су затим следила, Срби су изашли као дезоријентисана страна.

После разбијања Југославије престале су да функционишу југословенске институције. Према томе, престале су да функционишу и југословенске службе безбедности, зар не?

Више од других наших савременика бавио сам се проблемом српског националног програма. О томе сведочи двадесетак мојих књига. (Све су објављене, али и сакривене од јавности). Бавећи се српским националним програмом, морао сам да се бавим и хрватским. У мојој књизи *Титаник* (2012) постоји и поглавље које се зове *Тито као реализатор хрватског филолошког програма*. Сурова је истина да је Тито на чело Комунистичке партије Југославије дошао као већ оформљени обавештајац у Совјетском савезу. То је у низу својих књига показао Перо Симић (1946-2016). Све што се Србима буде дешавало откако је Тито постао историјски кормилар југословенске судбине, може се гледати са становишта остваривања хрватског филолошког и националног програма. Тако је било и са *Меморандумом*.

Има ли смисла главне српске проблеме везивати за Академију?

Има смисла, зато што то није једна од институција, већ највиша национална научна и културна институција српског народа.

Спадам међу ретке писце студија о САНУ. Мој текст је прво објављен у културном додатку Политике (2006), затим у књизи *Идеје југословенства и српска мисао* (2007). Српску академију наука, да подсетим, основао је Краљ Милан 1886. Она је настављала дело Друштва српске словесности (1841) и Српског ученог друштва (1864). А један од њених основача, Стојан Новаковић, у својој академској беседи, 1888. рекао да је главни задатак ове институције да ради на *Речнику српског књижевног и народног језика*. Јасно је изнео став да би Академија требало да се врати Вуку, да настави његов *Српски рјечник*. А то је, другим речима, значило да исправи грешку коју је учинио Ђуро Даничић кад је, на позив Штросмајера, у Загребу почео да ради на *Рјечнику хрватскога или српскога језика* (излазио од 1882-1976). Српска краљевска академија, после поновљене Новаковићеве иницијативе из 1893, основала је Лексикографски одсек који је у наредним деценијама радио на скупању грађе за овај речник. Тако је, са прекидима, чињено читавих 60 година. Тек 1953. године овај пројект је преименован у *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Све то пише у предговору првом тому овог *Речника* који се појавио седам година касније, 1969, под уредништвом Александра Белића.

Да је било по Новаковићу и Српској краљевској академији, речник који издаје САНУ и данас би се звао *Речник српског језика*. Са стварањем Југославије и наметањем сербокroatистике Ватрослава Јагића, однос према Вуковој и Новаковићевој концепцији српског језика се променио. Кључну улогу у тој промени код Срба играо је Аклександар Белић, посебно у другој Југославији. Он је, још пре рата, наступао као следбеник Јагићеве концепције да је српски језик у ствари српскохрватски (хрватски или српски). Али се Белић увек представљао као Вуков следбеник. Чинио је то посве слично Јагићу. За време Другог светског рата Белић је био на челу делегација угледних Београђана која је умолила Милана Недића да се прихвати председништва Владе народног спаса. А после се нашао и међу другим угледним Србима који су 1942. потписали Апел против комуниста. Људе са таквом биографијом нове комунистичке власти умеле се сурово да казне. У Белићевом случају поступиле су другачије; Белић је остао на месту председника Академије, чак и кад је она добила садашње име. Данас можемо да видимо да је та цена скупо плаћена. Белић је најодговорнија личност зато што је најкрупнији Акладемијин пројект, *Академијин Речник*, преименован па се више не зове *Речник српског језика*, већ *Речник српскохрватског језика*.

Још већу цену је српска лингвистика, на челу са Белићем, морала да плати на Новосадском договору који су формално организовале Матица српска и Матица хрватска. До тог договора, језик Срба, у уставима Србије и Црне Горе, и у образовном систему ових република, у послератној Југославији, опет се звао српски језик. А од тог Договора, све до разбијања Југославије, зваће се српскохрватски/хрваткосрпски. Главни ауторитет на Договору са српске стране био је Аклександар Белић. У овом послу преименовања српског језика, учествовало је ново руководство Матице српске које је на чело ове институције дошло још 1945. по жељи нових комунистичких власти. Није безначајан ни податак да је тај Договор одржан у Покрајинском комитету Савеза комуниста Војводине 8, 9. и 10. децембра 1954. Та чињеница, у време када се тај чин десио, није скривана од јавности. Тек касније ће се мислити и говорити да се Договор десио у згарди Матице српске. У контексту политике братства и јединства и Новосадски договор је деценијама представљан као позитиван чин сарадње главних националних институција Срба и Хрвата. После свега што се десио са разбијањем Југославије, на Новосадски договор се мора гледати као на политички чин у којем су Матица српска и српски академици послужили остварењу неких политичких циљева супротних и српским националним интересима, српској традицији и српској филологији.

О томе како је изведено преименовање српског језика у српскохрватски/хрваткосрпски сведочи обиман зборник *О идентитету српског језика* који је промовисан тачно 60. година касније, 6. децембра 2014, у истој сали у којој је Новосадски договор одржан. То се, овога пута, десио на свечаној седници обновљене Матице српске у Дубровнику. На жалост, на овом скупу није присуствовао нико ни из Матице ни из Академије. А ни медији нису професионално обавили свој посао. Тако да је овај догађај у јавности остао прећутан и непознат.

„Меморандум“ се појавио при самом крају постојања Југославије. Да ли је то био крај југословенске приче?

Југославија, створена на хрватској идеји југословенства, одиграла је своју улогу и нестала је. Главно питање је постало: шта после Југославије? Нисам једини међу српским филолозима који је у том чину покушао да види и нешто добро: могућност да се филологија отргне од лоше политике, да се врати својим коренима, својим правим задацима. Моји блискомишљеници и ја

долазили смо до истоветног закључка: да треба одбацити сербокроатистику и обновити српска филолошку традицију. А то је значило: обновити научну дисциплину о Србима, србистику. У нормалним околностима то би било лако оствариво. На жалост, показало се да није тако.

На Филозофском факултету у Новом Саду, где сам више од две деценије радио, у његовом филолошком делу, постоје ове катедре: за англистику, германистику, романистику, славистику, хунгарологју, словакистику, румунистику, русинистику. Али није постојала и још не постоји Катедра за србистику. Уместо ње постоје две катедре: Катедра за српски језик и лингвистику и Катедра за српску књижевност и српски језик. Није тешко схватити да у таквом решењу постоје разлике у односу на друге филологије. На делу је примена двојних двојних стандарда. Једни стандарди важе за све друге народе, а други за Србе. Питајте политичаре шта то значи. То је омча око врата српском народу.

Зашто се над Србима примењују други стандарди?

Југославија се, после насилног усмрћења, још није била ни охладила, а већ смо, 1992, имали припремљен предлог да се моја Катедра за југословенске књижевности преименује у Катедру за српску књижевност и језик. У пракси се показало да се то преименовање не може олако извести, а да се очува научни ниво жељене промене. После југословенског периода и пуне владавине југославистике и сербокроатистике, требало је опет имати прецизне одговоре на питање шта је то српски језик и шта је то српска књижевност. Одговор на та питања тражио је и од мене да се ангажујем као дугогодишњи професор методологије проучавања књижевности. Овога пута стављен сам у ситуацију да у пракси положим испит из струке за коју сам написао уџбеник.

Прегледао сам зато све објављене историје и историјске прегледе српске књижевности да бих добио јасан одговор о њеном идентитету и интегритету. Потом сам, по договору са издавачем, Просветом из Ниша, саставио едицију *Историје српске књижевности* од десет књига и за све њих написао предговоре. А према тако утврђеном идентитету српске књижевности за истог издавача сачинио сам *Антологију српске поезије* у осам књига. Нека сила је спречила да се оба договорена пројекта остваре. Али сам ја ипак све предговоре објавио у књизи *Систем српске књижевности* (Приштина 1996). Ако идеја није у пуном смислу остварена, ова књига сведочи да она није ни пропала.

Да бих утврдио идентитет српског језика, направио сам, најпре обимну хрестоматију *Срби и њихов језик* (1997, 2002), а затим направио пројект у којем би се објавили релевантни *речници* српског језика, релевантне *граматике* и релевантни *правписи* из прејугословенског периода. Пројект који се тим проблемима бави објављен је у књизи *Српски филолошки програм* (2000) под насловом *Издавачки пројект „Србистика“*. Има у књизи око 50 страна. Ни тај пројект није остварен. (Опет се нашла нека сила да то онемогући).

До свих ових решења долазио сам у складу са научном дисциплином о Србима, србистиком. Са покојним професором Слободаном Костићем (1952-2012) иницирао сам и да се промовише Покрет за обнову србистике на Филолошком факултету у Приштини (1997) и да се оснује часопис *Србистика/Serbica* (1998). На истим основама направио сам и књигу која се зове *Увод у србистику* (598 страна). Ова књига има два издања (2002, 2003); прво је изашло и промовисано на Филозофском факултету у Косовској Митровици, а друго у Београду, код приватног изавача Требник (власник покојни Ранко Кебара). И ова обимна књига сведочи да на обнову србистике треба гледати као на реалну и озбиљну могућност.

То што сам чинио ја, такође и оно што су чиниле моје млађе колеге, бликомишљеници, свако на свом плану, било је плодносно. А плодносно је такође и оно што смо чинили заједно, на научним скуповима и у зборницима нашег гласила *Србистика/Serbica*. Можемо да кажемо да су присталице Покрета за обнову србистике током постјугословенског периода низом књига учинили доста да се српска филологија и обнови и препороди. Најширу информацију о том препороду доноси књига-хрестоматија бањалучког професора Душка Певуље која се зове *Обнова србистике* (2013). Ова књига има два издања на преко 400 страна. Чињенице изнете у њој сведоче да је бар део српских филолога озбиљно обавио свој посао. Али и да се неки субјекти у српском друштву нису одговорно понашали.

„Меморандум“ и Покрет за обнову србистике? Могу ли се те две појаве поредити?

Заједничко им је што траже историјски излаз за српски народ. Ваљда је све друго различито.

Аутори *Меморандума* тражили су овај излаз пре свега у сфери политике и идеологије, конкретно, у усавршавању Југославије према младалачким идеалима са којима су се борили у Титовом

партизанском покрету. Присталице Покрета за обнову србистике излаз за српски народ видели су у повратку српској филолошкој традицији, а то другим речима значи: у повратку европским стандарима и вредностима са којима је и српска традиција у предјугословенском периоду била саображена. Крајни циљ ових настојања био је да се српска филологија врати у систем европских филологија, из којег је током југословенског периода била искључена. Писци *Меморандума* нудили су политичко-идеолошка, правна и економска решења; присталице Покрета за обнову србистике нуде филолошка решења која имплицирају и сва она друга решења. Разлике су битне.

Међутим, постоје разлике у третману који с једне стране има *Меморандум*, а са друге програм обнове србистике. Различит третман одређују снаге које се не виде, а делују. То је нешто што је лако разумети а тешко доказати. Ове снаге су поводом *Меморандума* успеле да направе велику медијску галаму, а успеле су, такође, и да рад на обнови србистике потпуно маргинализују. Учињено је то у духу јавно неизреченог правила по којем у Србији србистика не сме проћи!

У чему је, у овом случају, проблем?

Колико видим, разбијачи Југославије су се, ипак, прерачунали. Подсећам на знамениту тврдњу руског теоретичара Шкловског о логици по којој се системи смењују. Оно што је у једном систему главно – то у другом постаје маргинално, и обратно: оно што је у једном систему маргинално, то у другом може да постане главно. У постјугословенском периоду шансе српском народу и српским националним наукама нису отварали српски академици, већ присталице Покрета за обнову србистике.

Разбијачи Југославије могли су да рачунају да ће на српској филолошкој сцени заувек владати једна оријентација: она која је била планирана. Десило се да се, непланирано, јави Покрет за обнову србистике са сасвим јасним програмом. Значај те појаве, на жалост, нису препознале владајуће структуре у Србији.

У чему је разлика између тих двеју оријентација?

Обраћам пажњу на два догађаја са краја 90-тих.

Први је везан за настанак Покрета за обнову србистике. Овај Покрет је промовисан на Видовданским свечаностима у Народној и универзитетској библиотеци у Приштини 1997. године. Неколико месеци касније, 9. октобра, у амфитеатру Филолошког факултета у овом граду, створено је Друштво за обнову србистике. Иза

овог чина стајао је 63 потписа. Важно је приметити да се то није десило у Београду или у Новом Саду, где је суверено владала сербокроатистика, већ тамо где њена доминација није била потпуна. Србистика је, практично, почела да живи на једном запуштеном простору српске државе и српског народа.

Други догађај се десио три месеца касније, 12. децембра 1997. када је у Српској академији наука формиран Одбор за стандардизацију српског језика.

Бар за мене та два догађаја су повезана. Онај догађај у Академији у први мах је доживљен као својеврсна подршка напорима Покрета за обнову србистике да се Срби окану сербокроатистике и да се врате дисциплини која је имала јасне представе о идентитету свог језика. О таквом расположењу сведочи и реаговање на појаву овог Одбора у првом броју новопокреног часописа *Србистика/Serbica*.

Убрзо ће се, међутим, показати да ова очекивања нису била реална. Иницијатор стварања овог Одбора, професор Павле Ивић, номинални и стварни Белићев наследник, није се одрицао реализације циљева сербокроатистике. То се јасно може видети по првим одлукама овог Одбора из 1998. године. Као што је Новосадски договор од српског језика направио двонационални језик, српскохрватски, тако је овај Одбор отишао још даље: уместо српског језика легализовао је три посебна језика: српски, хрватски и бошњачки. Ивићев наследник нас челу Одбора, академик Иван Клајн, ићи ће касније још даље: отворено је ракао у интерву у НИН-у (5. маја 2007): „Предложићу српским политичарима да се наш језик преименује у бошњачкохрваткосрпски.“ Погледајте данас сцену некадашњег српског језика. У оптицају су ова имена: српски, хрватски, бошњачки, босански, црногорски, буњевачки.

Кад су гласноговорници тела које се зове Одбор за стандардизацију српског језика објавили зборник *Српски језик у нормативном огледалу* (2006) двапут сам реаговао. Први мој текст се зове *Распарчавање српског језика*, а други *Београдски центар за распарчавање српског језика*. Оба текста су објављена у мојој књизи *Српско питање и србистика* (2007) која је промовисана на истоименом међународном скупу у Новом Саду исте године. И оба реаговања указују да се у Србији, у њеној највишој научној институцији, дакле у Академији, ради нешто лоше.

Каква је, у свему томе, улога српске државе?

То питање је важно. Њега је сасвим јасно поставио лингвиста др Срето Танасић, директор Института за српски језик при

Српској академији наука и главни уредник Академијиног *Речника српскохрватског књижевног и народног језика*. Питање је поставио у Политици од 26. октобра 2016. Он је то питање свео на најбитнији однос: на однос државе и струке. Ево разлике у нашим виђењима.

Господин Танасић у држави Србији види сервис за остваривање пројеката Академије, њеног Одбора за стандардизацију српског језика, а посебно њеног Института за српски језик.

Са становишта научне дисциплине о Србима, србистике, сматрам да овом питању треба прићи другачије. Главни пројект и Академије и њеног Института за српски језик треба да буде *Речник српског језика*. То није нов пројект, већ наставак онога на којем се радило у Српској краљевској академији и Србији из предјугословенског периода. Ако се државне структуре у том питању буде двоумиле, нека питају српски народ какав му речник треба: српски или српскохрватски. И нека га питају да ли му треба србистика или сербокroatистика. Националне институције у Србији треба да буду сервис српског народа.

Како се поштовање европских вредности и мерила може конкретно проценити?

И за то постоје начини. Да би неко, на пример, у Србији стекао звање лекара или инжењера, мора да добије сертификат од за то надлежних институција: од неког медицинског или техничког факултета, на пример. Да би добио звање англисте, германисте, италијанисте, турколога, хунгаролога, албанолога, он мора да добије сертификат од одговарајуће катедре на филолошким и филолошким факултетима. Али шта је са звањем србисте? Таква звања требало да дају катедре за србистику. На жалост, таквих катедара у Србији нема. А таква звања се понекад и понекоме дају. Понекад се и појединци самопроглашавају за србисте. Ова проглашавања чине се без покрића. Јер се то звање не стиче под истим условима као што се стичу и друга адекватна звања. То нису ствари за играње. Тичу се националног подмлатка.

Да ли србистику треба увести пре свега да би се овај формални услов задовољио?

Ради се о нечему суштинском. У југословенском периоду, када је на делу била сербокroatистика, морала је да буде потиснута српска филолошка традиција. То је имало многе последице. Оне су посебно видљиве у области историје српске књижевности.

Можемо их илустровати помоћу два карактеристична примера. На Филолошком акултету у Београду докторирао је 2009. један млади човек на *Историји српске књижевности* Јована Деретића. У објављеној дисертацији се не спомиње Тихомир Остојић и његова *Историја српске књижевности* али ни десетак других књига сличне садржине. Готово истовремено у Бања Луци баш на Остојићу докорирао је његов вршњак и све те књиге имао је у виду. Разлике нису мале; тичу се односа према традицији. Узгред да кажем и ово: биста Тихомира Остојића (1865-1921) налази се испред зграде Матице српске.

Зашто у Србији нема катедара за србистику?

Србистика је научна дисциплина. Она подразумева одређени програм и начин образовања. Мора се чинити како честита научна дисциплина захтева. Али је баш у томе проблем. Ако би таква дисциплина постојала, један те исти језик, бар у Србији, не би могао да се третира и као хрватски, бошњачки/босански, црногорски, буњевачки. Постоје снаге које не желе да све буде како треба. Израстајући на идеји обнове српске филолошке традиције, научна дисциплина о Србима може лако да се уклопи у систем дисциплина у којима постоје и англистика и германистика, и словакистика и бугаристика, и хунгарологија и албанологија. Јер је у том систему и постојала у предјугословенском периоду. Обнова србистике, међутим, мора да елиминише сербокроатистику, а самим тиме и последице које је за собом оставила. Постоје снаге које управо тоне дозвољавају.

Све што сам рекао сведочи да је на потезу држава. Средствима којима располаже, она има основе да ствари у овом домену успешно реши и то у складу са прокламовама политиком да ће поштовати европске вредности.

Српске државе су постојале још у средњем веку. Почеле се да се обнављају крајем 18. и почетком 19. под именом Црна Гора и Србија. Србија се поново почела обнављати и 1992. на рушевинама Југославије. Један од значајних чинова у том процесу био је Други конгрес српских интелектуалаца одржан у Београду маја 1994. Организатори Конгреса хтели су да се српски језик стандардизује на екавици (онако како је то пројектовала хрватска филологија). Захваљујући највише професору Радмилу Маројевићу, та идеја није прошла. Данас се равноправно под српским стандардом рачунају и екавица и ијекавица.

Мој реферат, спремљен за овај скуп, имао је назив *Националне институције – најслабије тачке српског народа*. Као најслабије

тачке српског народа у овом тексту сам означио САНУ и Матицу српску; на трећем месту су помињане обавештајне службе. Организатори скупа су вешто избегли да ми дају реч. Овај текст је касније више пута био објављен. Само неколико месеци касније објављен је у Хришћанској мисли и мој нови текст *Српски национални програм и верско питање*, грађен са подсећањем на вуковске основе српске мисли. Све што касније будем радио (а у питању је око 30 књига) биће доследно изведено на теоријским основама изнетим у поменутих текстовима. Сведоци смо да су неке снаге спречиле да идеје изнете у њима буду јавности предочене.

Упркос томе, на будућност гледам са оптимизмом. Има основе за наду да ће се Србија обновити и да ће се и у овом домену понашати како се очекује да се држава понаша, дакле одговорно. А то значи да ће своје националне институције извући из раља оних снага које намећу штетна решења. Српском народу и српској држави су потребне институције какве су имале и у предјугословенском периоду и какве данас имају други европски народи и државе.

Разговарала Биљана Живковић

* Овај рад је примљен 20. 11. 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 25. 11. 2016. године.